

PÁSZTOR ENIKŐ

60 ÉVES A NÉMET NEMZETISÉGI ÓVODAPEDAGÓGUS-KÉPZÉS SOPRONBAN

2019-ben 60 éves a német nemzetiségi óvodapedagógus-képzés Magyarországon. A kezdetek a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karának jogelődjéhez, az egykori Soproni Óvónőképző Intézethez vezetnek. Az óvóképzés felsőfokúvá válásával párhuzamosan itt indult meg 1959-ben a német nemzetiségi óvónők képzése is. Tanulmányomban a nemzetiségi óvodapedagógus-képzés történetiségét mutatom be, különös tekintettel a soproni képző intézményre. Kutatásaim során számos olyan dokumentumot sikerült fellelnem, melyek segítségével következtetéseket vonhattam le a nemzetiségi óvodapedagógus-képzés alakulásáról. Ezek közül kiemelném a tanügyi adminisztráció dokumentumait, a Soproni Egyetem épületében őrzött törzskönyveket. Ennek segítségével tudtam reális képet kapni a német nemzetiségi óvodapedagógus-képzés tartalmáról.

Kulcsszavak: német nemzetiség; nemzetiségi óvodapedagógus-képzés; idegen nyelvek az óvodában

Bevezető

A német nemzetiségi óvodapedagógus-képzés történetiségének ismertetése előtt fontosnak gondolom röviden bemutatni az óvodapedagógus professzió fejlődéstörténetét. Magyarországon az óvodapedagógusok képzése gyakorlatilag rögtön az első óvoda megnyitásával kezdetét vette, hiszen *Brunszvik Teréz* 11 fiatal lányt vette maga mellé, és nagy gondot fordított az ő képzésükre is (*Kövérné*, 1996). Az 1830-as évektől sorra nyíltak az óvodák *Brunszvik* kezdeményezése nyomán, majd a hazai óvodaügy történetében 1836-ban ismét egy jelentős esemény következett be, amikor gróf *Festetics Leó* elnökletével létrejött A Kisdedóví Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület, melynek legfontosabb célkitűzése az intézmények számának növelése, azok fenntartása és a nevelő személyzet képzése volt. 1848-ig 89 óvodát alapítottak az ország különböző részein, a kisdedóvás pedig nemzeti ügyé vált (*Bilibók-Sebestyén-Zibolen*, 1984). Az óvodai tanítók képzéséről az első magyar óvóképző gondoskodott, amely 1837-ben Tolnán alakult meg, a világon a másodikként. Az intézmény alapításához szükséges anyagi forrást A Kisdedóví Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület elnöke, gróf *Festetics Leó* biztosította, aki tolnai házát ajánlotta fel az iskolaépület céljára (*Kurucz*, 2002). A tolnai képző élére *Wargha István*, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja került, aki eredeti nyelven olvasta az európai pedagógiai gondolkodók nagy műveit (*Kövé*, 1996). A képzés magas presztízsét mutatja, hogy a jelentkezők egy része az iskolázottabb rétegből érkezett, akik között volt teológus, jogász és tanító is. Az itt folyó képzés sokkal inkább a felsőfokú szint felé mutatott. Erre enged következtetni az a tény is, hogy a felvétel alsó korhatárát a betöltött 21. életévben jelölték meg, ezzel sugallva, hogy a gimnáziumi végzettséget tartják kívánatosnak (*Patyi*, 2010).

Az 1891-es Kisdedóví törvény komoly fejlődést eredményezett a magyar óvodaügy történetében. A törvény 6. fejezete kimondja, hogy a kisdedóvíonők és a dajkák kisdedóvíonő-képzőkben szerzik meg elméleti és gyakorlati ismereteiket. Bevezették az alkalmassági vizsgát, így a képzőkbe csak azok kerülhettek be, akiknek egészséges, ép testalkatuk és jó zenei hallásuk volt. A bekerülés feltétele volt továbbá lányoknál a betöltött 14., a fiúknál pedig a betöltött 16. év, a 40 évnél idősebbeket csak külön engedély birtokában vehették fel (*Sztrinkóné*, 2009). A törvény hatására több állami óvónőképzőt is alapítottak, Hódmezővásárhelyen, Eperjesen, Pozsonyban, Sepsiszentgyörgyön, a római katolikus egyház pedig Esztergomban, Nagyváradon, Temesváron indított kisdedóví képzőket. Az 1894/95-ös tanévben már tizenkettőre emelkedett a képzők száma

(*Patyi*, 2010). Az 1891-es törvénytől a képzés felsőfokúvá válásáig tartó időszakot a középfokú szakképzés időszakának nevezhetjük (*Vág*, 1989). Innentől újabb lendületet vett a hazai kisdiednevelés.

Klebelsberg Kunó (1875-1932), a magyar történelem egyik legjelentősebb kultúrpolitikusja újabb változásokat hozott az 1920-as évektől. Nagyszabású, nemzeti szellemű közoktatási programja az óvodákat sem hagyta figyelmen kívül, az óvók négyéves képzését a 78.066/1926. számú rendeletével hagyta jóvá. A hallgatók már az első évben megkezdték „mintaóvodai” gyakorlatukat, ahol feljegyzéseket kellett készíteniük. Később kisebb csoportokban, végül pedig egyénileg foglalkoztak a gyermekekkel, és „próba foglalkozásokat” is tartottak (*Sztrinkóné*, 2009). Klebelsberg 1926-os reformja jelentős változásokat hozott, ennek ellenére az óvónőkben maradt némi hiányérzet abból fakadóan, hogy azok társadalmi presztízse, a fizetésük, a képzési idejük továbbra is alulmaradt a tanítónőkével szemben. A képzés főiskolai szintre emelésének gondolata többször megfogalmazódott a szakmai körökben. 1936-ban a budapesti állami óvónőképző tanárai kérték ezt a vallás- és közoktatási minisztertől, majd 1948-ban a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete részéről újra felvetődött ez az igény (*Patyi*, 2010).

1936-ban módosították az 1891-es törvényt, amely súlyos következményekkel járt a hazai óvodaügy számára, az ugyanis a belügyminiszter hatásköréhez csatolta a kisdiedóvás igazgatását és felügyeletét, ami jelentős visszaesést eredményezett. Miután az óvoda kikerült a köznevelési rendszerből, szociálpolitikai, egészségügyi intézménnyé alakult át, felügyeletét ezt követően a tisztifőorvosok látták el. Ez a jelentős átszervezés sajnos a nevelési követelmények egyoldalúságát, bizonyos értelemben csökkenését eredményezte (*Kövér*, 1987). 1945 után súlyos óvónőhiány lépett fel, melynek megszüntetése volt az egyik legfontosabb feladata az óvodaügyért felelős állami vezetőknek. A képesítések gyors megszerzése érdekében rövid tanfolyamokat, dolgozók esti óvónőképzőit szervezték meg, melynek következményeként aztán szakmailag gyengén felkészült, félművelt óvónők kezdték meg hivatásuk gyakorlását az óvodákban. Az államosítást követő évtizedekben az óvoda pártpolitikai, ideológiai célok szolgálatába állt, és az óvónői pályára kerülésnek, illetve a pályán maradásnak egyetlen feltétele volt: az ideológiai alkalmasság (*Sztrinkóné*, 2009).

Az 1950-es években egyre inkább az óvóképzés alacsony színvonala volt jellemző, az óvónők egyre kevésbé tudtak megfelelni a szakmai és társadalmi igényeknek, elkerülhetetlenné vált a képzés újragondolása. Az 1958. évi 26. számú rendelet értelmében megkezdték három képzőintézet felsőfokúvá szervezését, így 1959-ben kétév folyamatos felsőfokú óvónőképzés váltotta fel a középfokú óvónőképzést Magyarországon. Kecskeméten, Sopronban és Szarvason alakult meg elsőként az érettségire épülő felsőfokú óvónőképző intézet.

A német nemzetiségi óvodapedagógus professzió kialakulása 1959-től napjainkig

1959-ben vette kezdetét Sopronban a német nemzetiségi óvónők képzése is. A német nyelvű óvónőkkel szemben magas követelményeket támasztottak, hiszen nagy szerepük volt és lesz a nyelv, illetve a nemzetiségi kultúra átörökítésében. A helyes pedagógiai módszerek alkalmazásán és a megfelelő pszichológiai felkészültségen kívül fontos, hogy a nemzetiségi csoportokban dolgozó óvónő magas színvonalon tudja az adott nemzetiség nyelvét. Az óvónőknek tisztában kell lenniük, hogy az anyanyelvi nevelés szervesen illeszkedik az óvoda egész életébe, az ottani nevelési-oktatási folyamatokba (*Mammel*, 1980).⁶ A megnövekedett elvárások az óvónőkkel szemben, valamint a politikai akarat eredményeképpen, az 1958. évi 26. tv. 1 §. 1 bekezdése alapján két óvónőképző intézetben indulhatott meg a nemzetiségi óvónők képzése (Sopronban német, Szarvason szláv, délszláv és román). A nemzetiségi óvodák tevékenységének színvonala legfőképpen az ott dolgozó pedagógusok munkájától függ, éppen ezért a törvény nyomán kiemelten kezelték a nemzetiségi óvónőképzés ügyét.

⁶ Mammel Ádámné a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kisebbségi Főosztályának vezetője, az Országos Pedagógiai Intézet nemzetiségi osztályának főelőadója volt.

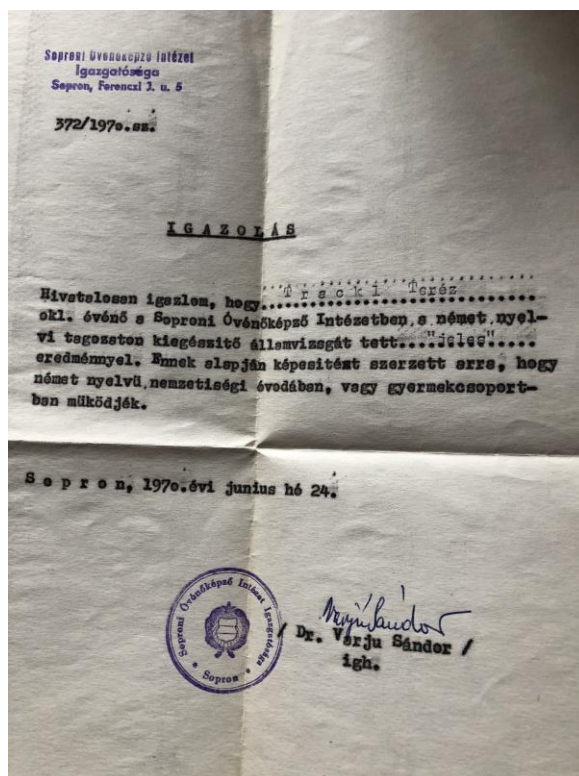
Kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az első évtizedre az egyhelyben toporgás, az útkeresés volt a jellemző. Ebben erősít meg *Stark Ferenc* Negyedszázados a nemzetiségi óvodahálózat című cikke, mely az Óvodai Nevelés című folyóiratban jelent meg 1980-ban. Beszámolójából megtudhatjuk, hogy 1975-ig a felsőfokú óvónőképző intézetekben a nemzetiségi képzés gyakorlatilag a nyelv fakultatív oktatásából állt. Az immáron felsőfokú soproni óvónőképző intézetben 1959-ben beiratkozott hallgatók közül 1961. július 18-án 107 szerzett oklevelet. A törzskönyvek tanulmányozása alapján megállapítható, hogy ebből 14-en tanultak német, heten angol nyelvet. Az első hallgatók az első szemeszterben heti két órában, majd a másodiktól a képzés végéig már csak heti egy órában tanulhatták a német nyelvet. A német nemzetiségi hallgatók létszámát az Oktatási Minisztérium utasítása szerint határozták meg, ami évente változó képet mutat. A hallgatók többsége német nemzetiségi gimnáziumokból érkezett, és megfelelő német nyelvtudással rendelkezett (*Kónya, 1978*). A nevüket és az édesanyák neveit megvizsgálva megállapítható, hogy a többség valószínűsíthetően német származású lehetett (*Kling, Schatzl, Schmalzl, Obr, Czichbert, Trogmayer, Müller, Pflügler, Leitold, Rutscher, Mayer, Schäffer, Weber, Jäger, Imgrund, Klein, Streicher, Fleckenstein, Grätzl, Triebel, stb.*). Az első években főként Győr-Sopron, Komárom, Vas és Veszprém megyékből érkeztek a hallgatók. Az 1960-as évek második felétől pedig egyre többen jöttek Baranya, Tolna, Somogy és Bács-Kiskun megyékből is.

A tantárgyat nem egységesen hallgatták ugyanabban a szemeszterben és nem ugyanannyi ideig. Vannak, akik négy szemeszteren keresztül végig tanulták a németet, míg mások csak két vagy három féléven át. Ebből is a fakultatív jellegre következtethetünk. Érdemjegyet nem kaptak, a tárgy teljesítését aláírással igazolta a tanár, de az aláírás mellett ilyen tanári megjegyzéseket is találunk: „szorgalmas”, „igen szorgalmas”. A heti óraszámok tekintetében is eltéréseket figyelhetünk meg. Vannak, akik egy elméleti és két gyakorlati órában tanulták a németet, míg mások két elméleti órában. Szinte minden hallgatónál más-más beírást látni. Nehéz elképzelni, milyen rendszerben történhetett a német nyelv tanítása. Az első években *Bauer Tiborné* tanította a hallgatóknak a Soproni Óvónőképző Intézetben a német nyelvet, aki egyébként a törzskönyvben felsorolt tanárok sorában, mint a magyar nyelv és irodalom tanára szerepel.

Az 1964-ben végzett óvónők közül már 27 fő választotta a német nyelvet, és az azt követő években végig húsz fölötti a létszám, 1967-ban pedig már 28. Mint ahogyan az 1. számú táblázat is jelzi 1961 és 1976 között a létszámban először növekedést tapasztalunk, majd 1971-től egy erőteljes csökkenést figyelhetünk meg. A törzskönyvek tanulmányozása során az is kiderült, hogy voltak, akik nem tanulták két éven keresztül végig a német nyelvet, többen is voltak, akik az oroszra váltottak. 1966-tól néhány éven keresztül a tantárgyak sorában az eszperantó is megtalálható. Többen a németről erre a nyelvre váltottak, majd 1967-től néhányan az oroszra.

Az egyik adatközlőm, *Dr. Gimesi Szabolcsné* (született *Trackl Teréz*)⁷ 1970-ben szerzett oklevelet a Soproni Óvónőképző Intézetben. 1968-ban, a tanulmányai kezdetén még fel sem merült benne, hogy német nemzetiségi óvónő legyen. Elmondása szerint, a képzés elején megkérdezték a hallgatókat, ki szeretne németül tanulni, és így jött össze a német nyelvi tagozat, melynek tagjai heti két délután német nyelvtant tanultak *Bauer Tibornétól*. Alapfokú nyelvvizsgát tettek a képzés végén. Ekkor még nemzetiségi óvodai módszertant nem tanultak az óvónő jelöltek. Tekintettel arra, hogy ekkor már életben volt a nemzetiségi törvény, *Trackl Teréz* azonnal állást kapott Sopronban a Bánfalvi Óvoda akkor létrehozott német nemzetiségi csoportjában. Visszaemlékezéseiből megtudhatjuk, munkájának megkezdésekor elképzelése sem volt, hogyan lehetne német foglalkozásokat tartani az óvodásoknak.

⁷ Trackl Terézia 1948-ban született Sopronban egy ponzichter család harmadik gyermekeként. Élete első éveiben szinte kizárólag német szót hallott. Magyarul az óvodában tanult meg. Az 1950-es évektől a szülők egyre inkább csak a magyar nyelvet használták, és azt akarták, hogy gyermekeik tanuljanak meg magyarul, hogy az iskolában ne csúfolhassák őket származásuk miatt. Teréz visszaemlékezései szerint gyermekkorában az utcán gyakran kiabáltak utána, hogy „büdös sváb”. Családját azért nem telepítették ki, mert a Trackl nagyapja magyarnak vallotta magát. Trackl Terézia 1968-tól 1970-ig járt a Soproni Óvónőképző Intézetbe.

1. számú ábra Trackl Teréz óvónő oklevelének melléklete 1970-ből

A Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar irattárában őrzött törzskönyvekben először 1964-ben találtam bejegyzést arra vonatkozóan, hogy a hallgatók német nyelvű nemzetiségi óvodákban működésre jogosító kiegészítő államvizsgát tettek.

1. sz. táblázat A német nemzetiségi óvónő hallgatók létszáma, a tanult németes tárgyak és a tanárok nevei (1961-1976)

Év-szám	Németes hallgatók létszáma	Tantárgy megnevezése	Óra-számok/hét	Minősítés	Tanár neve
1961	14	Német nyelv	1-2	Aláírás	Bauer Tiborné
1962	17	Német nyelv	1-2	Aláírás	Bauer Tiborné
1963	13	Német nyelv	1-2	Aláírás	Bauer Tiborné
1964	27	Német nyelv	1-2	Aláírás (szorgalmas, igen szorgalmas)	Antal Mihályné, Bauer Tiborné
1965	21	Fakultatív német; Német nyelv	2	Érdemjegy	Antal Mihályné, Bauer Tiborné
1966	19	Fakultatív német; Német nyelv	2	Érdemjegy	Antal Mihályné, Bauer Tiborné
1967	28	Fakultatív német; Német nyelv	2	Érdemjegy	Antal Mihályné, Bauer Tiborné
1969	18	Fakultatív német; Német nyelv; Nemzetiségi német	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné, Hammerl Lajos
1970	14	Fakultatív német; Német nyelv	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné, Hammerl Lajos

1971	10	Fakultatív német; Német nyelv; Nemzetiségi német	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné
1972	5	Nemzetiségi német	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné
1973	9	Nemzetiségi német	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné
1974	9	Fakultatív német, Nemzetiségi német	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné
1975	7	Fakultatív német, Nemzetiségi német	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné
1976	8	Német nyelv, Fakultatív német	2	Érdemjegy	Bauer Tiborné

Az 1960-as évek végén rohamos fejlődés következett be a nemzetiségi óvodák terén. A nemzetiségi óvodák számának emelkedése miatt egyre több óvónőre lett szükség, éppen ezért a felsőfokú óvónőképzés mellett 1974-től beindult a német és szlovák, 1975-től pedig a horvát-szerb nyelvi középfokú óvónőképzés is. A felsőfokú óvónőképzőkből is egyre több nemzetiségi óvónő került ki. A nemzetiségi oktatás hatékonyságának javítása érdekében megkezdődött a külföldi kapcsolatok kiépítése is, így a Soproni Óvónőképző Intézet hallgatói ettől kezdve a Német Demokratikus Köztársaságban vehettek részt részképzésen (*Kővágó*, 1981). Erre utalást a törzskönyvekben a tanulmányaikat 1987-ben megkezdett német nemzetiségi hallgatóknál találtam először⁸. Ugyanakkor *Dr. Gimesi Szabolcsné* (született *Trackl Teréz*) adatközlő azt nyilatkozta, hogy ő is volt hallgató korábban a Hallei Óvónőképző Intézetben részképzésen. Óvodai hospitálásaival kapcsolatban arra emlékszik, hogy az NDK-ban katonás testnevelés foglalkozásokat tartottak. Hasonló tapasztalatokat gyűjtöttem én is főiskolás koromban, amikor 1989-ben 3 hónapos nyelvi részképzésen voltam Halleban. Emlékezetemben megmaradtak azok a képek, amikor a gyerekek küsszékeken ülve, fegyelmezett rendben válaszolnak az óvónő kérdéseire.

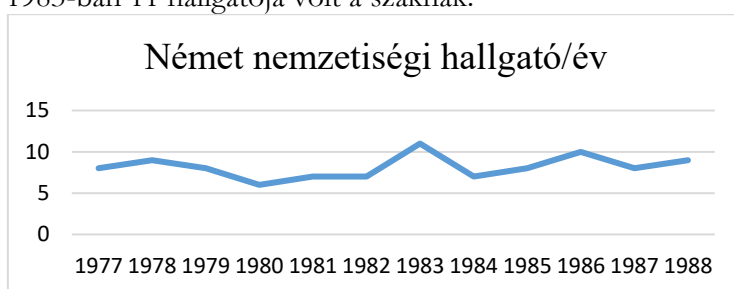
Az Óvodai Nevelés 1974/6-7. számában súlyos óvónőhiányról panaszkodik Baranyában *Hegedűs Lászlóné*, a Baranya megyei tanács művelődésügyi osztályának nemzetiségi óvodai felügyelője: „13 óvodában 23 csoport tanulja a német nyelvet. Nagy gond az óvónőhiány. A soproni óvónőképző német tagozata csak nappali. Az óvónők nagy része képesítés nélküli. Ha akarnak is tanulni esti tagozaton, nem kaphatnak német oklevelet” (*Juhász*, 1974, 266. o.).

1975-től egy minisztériumi utasítás értelmében az óvónőképzőkben a nemzetiségi képzésben megkezdődött a pályára való felkészítés. Új program és tanterv szerint képezték a nemzetiségi óvónőket, melynek újszerűségét elsősorban az adta, hogy megjelent a nyelvművelés és a módszertan a tantárgyak között, illetve megteremtették a gyakorlati tapasztalatszerzés lehetőségét is a hospitálások bevezetésével (*Stark*, 1980). A hallgatók a képzésük második évében szerezhettek a német óvodai foglalkozásokhoz módszertani ismereteket. A német nemzetiségi óvónőképzés számára a tantervet a Soproni Óvónőképző Intézet tanára, *Bauer Tiborné* készítette el. Munkájában segítségére volt a Pécsi Tanárképző Főiskola német tanszékének vezetője, *dr. Szende Béla*

⁸ A törzskönyvben a német nemzetiségi hallgatók adatainál a következő bejegyzés található: „1988. február 15-től június 15-ig 4 hónapos német nyelvi részképzésen volt a Hallei Óvónőképző Intézetben (NDK).” A hallgatók a következő évtől már csak 3 hónapos német nyelvi részképzésen vettek részt egészen 1994-ig. Onnantól kezdve a hallgatók Ausztria és Németország óvodáiban tölthették szakmai gyakorlatukat.

tanszékvezető⁹ is (Kónya, 1978). Egy 1977-ben Sopronban megtartott anyanyelvi konferencián¹⁰ Rezsnyák Istvánné, a Soproni Óvónőképző Intézet igazgatóhelyettese elmondta, hogy: „[...] a nemzetiségi óvónőképzés alapvető célkitűzése, hogy szilárd politikai meggyőződésű, szakmailag jól képzett, példaadó emberi magatartású, a közért, a kisgyermekekért munkálkodó óvónőket képezzék” (Kónya, 1978, 113.).

Ugyanezen a konferencián Rezsnyák Istvánné igazgatóhelyettes azt is hangsúlyozta, hogy évről-évre gondot jelent a végzett nemzetiségi hallgatóknak a nemzetiségi óvodákban való elhelyezkedése, ugyanis több a végzett hallgató, mint az álláshelyek száma. Szende Béla, a Magyarországi Németek Demokratikus Közösségének munkatársa, az anyanyelvi bizottság elnöke pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a német nemzetiségi óvónők felkészítése nem csak a német nyelv oktatásából áll, hanem ezeket a hallgatókat alkalmassá kell tenni közművelődési feladatok ellátására is. Példaként Ágfalvát hozza, ahol a gyakorlatukat végző hallgatók bekapcsolódtak a település német nemzetiségű embereinek életébe azzal, hogy tagjai lettek a nemzetiségi énekkarnak és a táncsoportnak (Kónya, 1978). Mint ahogyan a 2. számú ábra is jelzi, a német nemzetiségi óvónőképzés iránti igény 1977-ben emelkedett, majd 1980-ig fokozatosan csökkent, míg újra növekedést mutat. 1983-ban 11 hallgatója volt a szaknak.

2. sz. ábra A német nemzetiségi hallgatók száma Sopronban 1977 és 1988 között

Az 1980-as évektől egyre több német nemzetiségi óvoda létesült, ahol sok esetben megfelelő szakemberek híján képzés nélküli óvónők dolgoztak. A német nemzetiségi magas aránya és a szülői igények növekedése a nemzetiségi nyelven történő óvodai nevelésre azt eredményezte, hogy 1985-ben Sopron után másodikként Szekszárdon is elindulhatott a kétévfolyamos felsőfokú német nemzetiségi óvónőképzés, 1987-ben pedig Baján is lehetővé vált már a német és a horvát óvodapedagógusok képzése (Klein, 2011; Manz, 2011).

1975-től a Soproni Óvónőképző Intézetben a német nemzetiségi hallgatók a következő német tárgyat tanulták elméleti és gyakorlati órák vonatkozásában:

2. számú táblázat Elméleti és gyakorlati óraszámok a tantárgyak vonatkozásában a nemzetiségi képzésben 1975-ben

Tantárgyak	1. szemeszter	2. szemeszter	3. szemeszter	4. szemeszter
Német nyelv	Elmélet: - Gyakorlat: 2	-	-	-
Nemzetiségi német	-	Elmélet: - Gyakorlat: 2	Elmélet: - Gyakorlat: 4	Elmélet: - Gyakorlat: 4
Német óvodai foglalkozások módszertana	-	-	Elmélet: - Gyakorlat: 1	

⁹ Dr. Szende Béla a Pécsi Tanárképző Főiskola tanszékvezetője és a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének munkatársa, az anyanyelvi bizottság elnöke is volt.

¹⁰ 1977. november 11-én ülésezett a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének Anyanyelvi Oktatási Bizottsága Sopronban. A megbeszélés témája a német óvónőképzés volt.

A következő évtől (1976) már bővült a tantárgyak száma, valamint emelkedést figyelhetünk meg az óraszámok tekintetében is. A hallgatók már heti 4 órában hallgathattak a német nyelvhez kapcsolódó tárgyakat. Ettől az évtől már nemzetiségi németet, német nyelvtant és nyelvművelést is tanulhattak.

3. számú táblázat Elméleti és gyakorlati óraszámok a tantárgyak vonatkozásában a nemzetiségi képzésben 1976 és 1983 között

Tantárgy	1. szemeszter	2. szemeszter	3. szemeszter	4. szemeszter
Nemzetiségi német	Elmélet: - Gyakorlat: 4	Elmélet: - Gyakorlat: 4	-	-
Német nyelvtan és nyelvművelés	-	-	-	Elmélet: - Gyakorlat: 3
Német nyelv és irodalom	--	-	Elmélet: - Gyakorlat: 3	Elmélet: - Gyakorlat: 1
Német óvodai foglalkozások módszertana	-	-	Elmélet: - Gyakorlat: 1	

1984-ben a heti óraszámok változatlanok (4 óra), de a tantárgyak tekintetében némi átrendeződés és gyarapodás figyelhető meg. Ebben az évben hiányzik a tárgyak sorából a nemzetiségi német.

4. számú táblázat Elméleti és gyakorlati óraszámok a tantárgyak vonatkozásában a nemzetiségi képzésben 1984-ben

Tantárgyak	1. szemeszter	2. szemeszter	3. szemeszter	4. szemeszter
Német nyelv és irodalom	Elmélet: - Gyakorlat: 1	-	-	-
Német nyelvművelés	Elmélet: - Gyakorlat: 3	-	-	-
Német nyelvtan és nyelvművelés	-	Elmélet: - Gyakorlat: 2	Elmélet: - Gyakorlat: 2	Elmélet: - Gyakorlat: 3
Német irodalom	-	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 1
Német óvodai foglalkozások módszertana	-	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 1	-

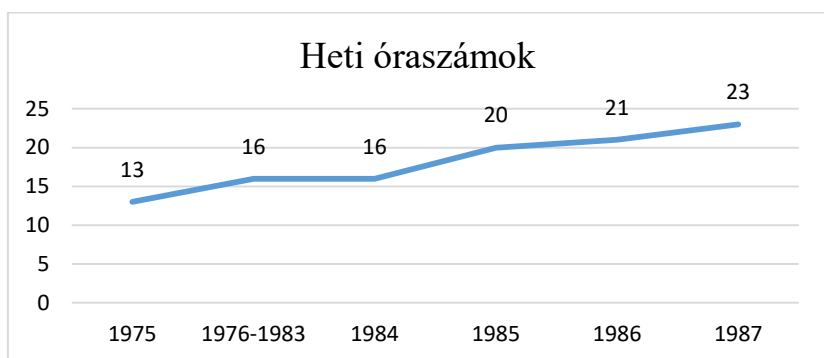
1985-től a tantárgyi palettán megjelenik a Nemzetiségi ismeretek és a Nemzetiségi irodalom is. Az óvónő hallgatók heti német vonatkozású óraszámja a 2. és a 4. szemeszterekben 4-ről 6-ra emelkedett. A többi 2 szemeszterben viszont változatlanul heti 4 órában tanulhatták a német tárgyakat.

5. számú táblázat Elméleti és gyakorlati óraszámok a tantárgyak vonatkozásában a nemzetiségi képzésben 1985-ben

Tantárgyak	1. szemeszter	2. szemeszter	3. szemeszter	4. szemeszter
Német nyelvtan és nyelvművelés	Elmélet: - Gyakorlat: 2	Elmélet: - Gyakorlat: 3	-	Elmélet: - Gyakorlat: 3
Német irodalom	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 1
Német óvodai foglalkozások módszertana	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 2	-	-

Német nyelv művelés	-	-	Elmélet: - Gyakorlat: 1	-
Nemzetiségi irodalom	-	-	Elmélet: - Gyakorlat: 1	-
Nemzetiségi ismeretek	-	-	Elmélet: - Gyakorlat: 1	Elmélet: - Gyakorlat: 2

1985 és 1987 között jelentős emelkedés figyelhető meg a heti óraszámok terén. Míg az első szemeszterben továbbra is csak 4, de a másodikban és a negyedik már 6, a harmadikban pedig 5 olyan tantárgy szerepelt a nemzetiségi képzésben, amely a hallgatók német nyelvtudását, nemzetiségi, irodalmi és óvodai módszertani ismereteiket gyarapította. Az 1988-ban végzett német nemzetiségi óvónők képzésében pedig a heti óraszámok alakulása szemeszterenként a következő: 5 - 6 - 6 - 6.

3. számú ábra Heti óraszámok alakulása a német nemzetiségi képzésben 1975 és 1987 között

Jól látható, hogy a német nemzetiségi óvónőképzésben a német tantárgyak száma 1975-ös képest 1987-ben a 13-ról 23-ra emelkedett. A német nyelvtan és nyelv művelés mellett a hallgatók már nemzetiségi ismereteket és irodalmat is tanulhattak, valamint heti egy órában felkészülhettek a német óvodai foglalkozások módszertanából is. Az új tárgyak bevezetése hozzájárult a nemzetiségi jelleg erősítéséhez, a hallgatók ismereteinek bővítéséhez.

A két éves képzés mellett az 1987/1988. tanévben kísérleti jelleggel három éves képzési csoportok is elindultak, majd 1988 szeptemberétől már egységesen mindenki a három éves főiskolai képzésben kezdte meg tanulmányait. 1996-ban Budapesten levelező tagozatot is indítottak Talabér Ferencné irányításával, amely 2006-ig tíz éven át működött nagy népszerűséggel (Babai, 2012).

6. számú táblázat Elméleti és gyakorlati óraszámok a tantárgyak vonatkozásában a nemzetiségi képzésben 1988-ban

Tantárgyak	1. szem.	2. szem.	3. szem.	4. szem.	5. szem.	6. szem.
Óvodai gyakorlat	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 3	Elmélet: - Gyak.: 3	Elmélet: - Gyak.: 3	Elmélet: - Gyak.: 6
Német stílusgyakorlat	Elmélet: - Gyak.: 4	Elmélet: - Gyak.: 4	-	-	-	-
Német nyelvtan	Elmélet: - Gyak.: 4	Elmélet: - Gyak.: 4	Elmélet: - Gyak.: 1	Elmélet: - Gyak.: 1	-	-
Német nyelv művelés	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 1	Elmélet: - Gyak.: 1	Elmélet: - Gyak.: 1	Elmélet: - Gyak.: 1
Országismeret	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2	-	-	-	-
Nemzetiségi közművelődés	-	-	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2

Német óvodai foglalkozások módszertana	-	-	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 1	Elmélet: - Gyak.: 1
Német irodalom története	-	-	Elmélet: - Gyak.: 2	-	-	-
Német irodalom	-	-	-	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2	Elmélet: - Gyak.: 2
Nemzetiségi ismeretek	-	-	-	-	Elmélet: - Gyak.: 1	Elmélet: - Gyak.: 1
Német gyermekirodalom	-	-	-	-	Elmélet: - Gyak.: 1	-
Nemzetiségi irodalom	-	-	-	-	-	Elmélet: - Gyak.: 1

Az immáron 3 éves főiskolai képzésben tanult német nemzetiségi óvodapedagógus hallgatók 1988-tól az alábbi tárgyakat tanulták:

Német stílusgyakorlat
Német nyelvtan
Német nyelv művelés
Országismeret
Phonetik
Hospitation
Kinderliedersingen
Landeskunde
Sprachpflege
Grammatik
Literatur
Kinderliteratur
Nemzetiségi ismeretek
Német irodalom
Német óvodai foglalkozások módszertana
Német irodalom
Nemzetiségi közművelődés
Német gyermekirodalom
Nemzetiségi irodalom

NDK-ban töltött
szemeszter alatt
hallgatott
tárgyak

A német nemzetiségi képzés heti óraszámai pedig a következőképpen alakultak:

1. szemeszter: 12 óra
2. szemeszter: 27 óra
3. szemeszter: 8 óra
4. szemeszter: 8 óra
5. szemeszter: 8 óra
6. szemeszter: 8 óra

Az 1990-ben felvételt nyert nemzetiségi hallgatók heti óraszámában megindul a csökkenő tendencia, de a tantárgyak mennyisége nem változik.

7. számú táblázat Elméleti és gyakorlati óraszámok a tantárgyak vonatkozásában a nemzetiségi képzésben 1990-ben

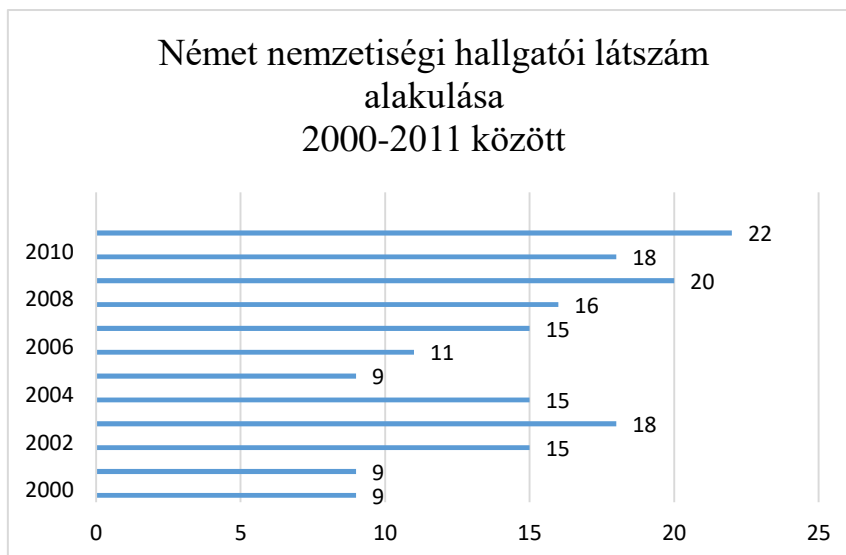
Tantárgyak	1. szem.	2. szem	3. szem.	4. szem.	5. szem.	6. szem.
Német nyelvtan	Elmélet:- Gyak.: 6	-	-	-	-	-
Német nyelv művelés	Elmélet:- Gyak.: 6	-	Elmélet:- Gyak.: 4	Elmélet:- Gyak.: 2	Elmélet:- Gyak.: 1	Elmélet:- Gyak.: 1
Óvodai gyakorlat	Elmélet:- Gyak.: 2	-	Elmélet:- Gyak.: 2	Elmélet:- Gyak.: 4	Elmélet:- Gyak.: 4	Elmélet:- Gyak.: 4
Német irodalom (Literatur)	-	Elmélet:- Gyak.: 3	-	Elmélet:- Gyak.: 2	Elmélet:- Gyak.: 2	Elmélet:- Gyak.: 2
Anyanyelv (Muttersprache)	-	Elmélet:- Gyak.: 10	-	-	-	-
Országismeret (Landeskunde)	-	Elmélet:- Gyak.: 2	-	-	-	-
Gyerekdalok (Kinderlieder)	-	Elmélet:- Gyak.: 2	-	-	-	-
Fonetika (Phonetik)	-	Elmélet:- Gyak.: 4	-	-	-	-
Német módszertan	-	-	Elmélet:- Gyak.: 4	-	-	-
Kétnyelvűség elmélete és gyakorlata	-	-	-	Elmélet:- Gyak.: 2	Elmélet:- Gyak.: 2	Elmélet:- Gyak.: 2
Német nemzetiségi ismeretek	-	-	-	-	Elmélet:- Gyak.: 1	Elmélet:- Gyak.: 1

A német nemzetiségi óvodapedagógusok képzésében egyre több tantárgy jelent tehát meg, és a hallgatók egyre magasabb óraszámokban bővíthették ismereteiket német nyelven. A '90-es évek közepétől nemzetiségi gyermektáncokat és játékokat is tanulhattak. Egyre több oktató vett részt már a képzésben, és az országban elsőként ebben az intézményben foglalkoztathattak Németországból lektort az 1980-as évek végétől.

1989-ben 3 éves német nemzetiségi szakosító tanfolyam is indult Sopronban már végzett óvónők számára a 7/1987. (VI.29.) MM sz. rendelet 7. § (2.) bekezdés a pontja alapján, melynek keretében 13 fő végzett német nemzetiségi szakosító óvodapedagógusként. 1995-től a hallgatók már nem vettek részt német 3 hónapos nyelvi részképzésen Halleban, 3-3-hetes szakmai gyakorlataikat azonban nem csupán Magyarországon, hanem Ausztriában, illetve Németországban is végezheték.

2001-ből még találtam egy bejegyzést, miszerint a hallgatók Halleban voltak részképzésen 2001. március 11-től április 6-ig. Ausztria közelsége miatt a hallgatók elsősorban a határmenti Burgenland településeinek óvodáit választják. A soproni képzés minden bizonnyal azért is vonzó lehet a pálya iránt érdeklődők számára, hiszen az 1990-es évek vége óta lehetőség van arra, hogy a hallgatók az első tanulmányi év végén a két hetes, majd a harmadik év elején a három hetes szakmai gyakorlatukat osztrák óvodákban tölthessék (Babai, 2012).

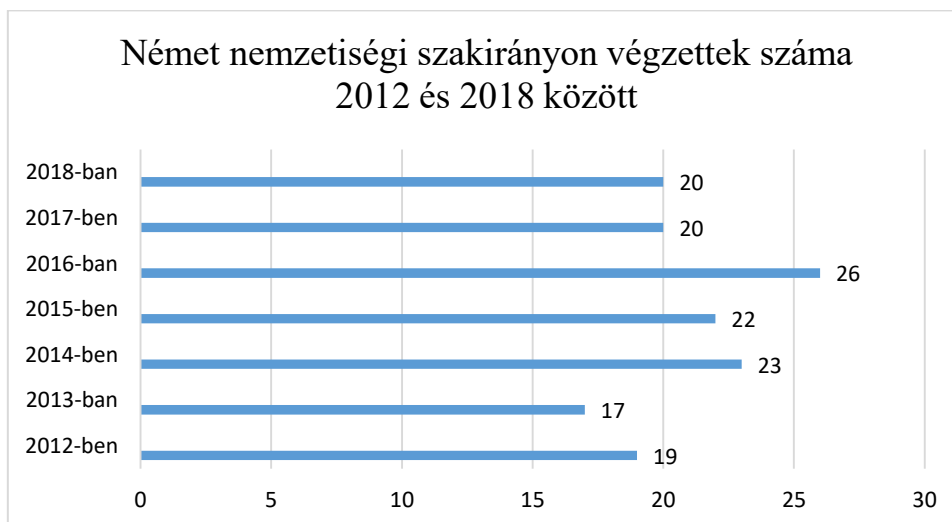
A hallgatói létszám a 2000-es évektől emelkedő tendenciát mutat (lásd. 5. számú ábra), Hazánk Európai Unió-hoz való csatlakozása is emelkedést hozott a nemzetiségi képzésben. Ennek oka, hogy a német nemzetiségi óvodapedagógusok iránt egyre nagyobb érdeklődést mutatnak az osztrák és a német óvodák. Az itt végzettek szinte azonnal álláslehetőséghez jutnak német nyelvterületen.

4. számú ábra A német nemzetiségi óvodapedagógus hallgatók létszáma 2000 és 2011 között Sopronban
Forrás: Babai (2012)

1992-ben Sopronban a horvát óvodapedagógus képzés is elindult. Az akkreditált képzésre az utolsó három tanévben azonban nem volt jelentkező, és időközben a személyi feltételek is megváltoztak, ezért az utolsó hallgató Szombathelyen, a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola nemzetiségi tanszéke horvát oktatói segítségével fejezte be tanulmányait (Babai, 2012).

1999-ben szakvizsgás képzések, szakirányú továbbképzések is megjelentek Sopronban. 2012-ben hat év kihagyás után újra indult soproni helyszínnel a kétéves képzés levelező tagozaton óvodapedagógus diplomával már rendelkezők számára. Jelentős presztízsvesztést hozott a Bolognai rendszer a német nemzetiségi óvodapedagógus képzés számára, hiszen az önálló szakból szakiránnyá vált. A hallgatók azóta a különböző tárgyakat csökkentett óraszámban tanulják (Babai, 2010).

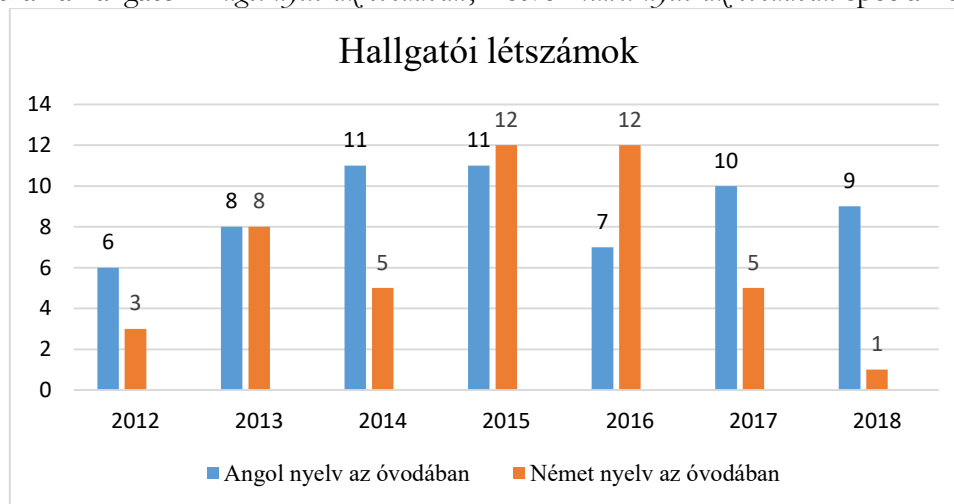

5. számú ábra A német nemzetiségi szakirányon végzett hallgatók létszáma 2012 és 2018 között Sopronban

A német nemzetiségi szakirányon végzett óvodapedagógusok száma 2016-ban volt a legmagasabb (26). 2012-höz képest emelkedő tendenciát mutat. 2018-ban levelező tagozaton 7 fő szerzett diplomát. A Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán németnyelvű óvodapedagógusok is végeztek (összesen 5 fő) 2018-ban. Ezek a hallgatók a képzésük során valamennyi tantárgyat német nyelven hallgathatták.

2006 óta az ELTE Tanító és Óvóképző Karán is lehet már német nemzetiségi óvodapedagógus végzettséget szerezni (Márkus, 2011). Ugyanebben az évben vette kezdetét az ELTE TÓK-on a kétnyelvű óvodai nevelésre felkészítő angol nyelven folyó kétnyelvi specializáció, mely BA-szinten képez angol–magyar óvodai foglalkozások tartására óvodapedagógusokat (Trentinné, 2017).

A Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán és annak jogelődjénél ugyancsak választhatnak a hallgatók *Angol nyelv az óvodában*, illetve *Német nyelv az óvodában* specializációt.

6. számú ábra Az Angol nyelv az óvodában és a Német nyelv az óvodában specializáción végzett hallgatók létszáma 2012 és 2018 között Sopronban

Forrás: Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar Tanulmányi Osztály

A hallgatói létszám az Angol nyelv az óvodában specializáció esetében a 2012 és 2018 között először emelkedő tendenciát mutat, 6-ról 11-re emelkedett, majd némi csökkenés után, 2018-ban 9 fő volt. A Német nyelv az óvodában specializáción 2012-ben 3 fő végzett, majd a 2015-ös és 2016-os legmagasabb létszám (12-12 fő) után 2018-ban mindössze 1 fő szerzett diplomát.

Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozását követően leegyszerűsödött a munkavállalás az unió egész területén, így a képzett német óvodapedagógusaink számára egyre vonzóbb lett a szomszédos Ausztria, de még Németország is. Ma Magyarországon 217 német nemzetiségi óvoda működik. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata által megbízott Magyarországi Német Pedagógiai Intézet 2017-es felméréseinek adatai azt mutatják, hogy ezek 85%-ában nem biztosított a nemzetiségi csoportonkénti két fő nemzetiségi végzettségű óvodapedagógus. A szükséges nemzetiségi óvodapedagógus létszám 41,7%-a hiányzik. A felmérés arra is rávilágít, hogy a meglévő nemzetiségi óvodapedagógusok egy részénél a német nyelvtudás nem megfelelő színvonalú. A diploma megszerzését követően a végzett német nemzetiségi óvodapedagógusok jelentős része, elsősorban egzisztenciális okokból el sem kezdi, vagy néhány év után elhagyja a pályát. Ahhoz, hogy ezeket a szakembereket itthon tudjuk tartani, nem biztos, hogy elegendő a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata által az országgyűlésnek benyújtott törvényjavaslat. Mindenképpen szükség van további alternatív megoldásokat is felkínálni ezeknek a pedagógusoknak.

A német és egyéb nemzetiségi óvodapedagógusokat képző intézmények ma Magyarországon

Az óvóképzés felsőfokúvá válása óta eltelt hat évtizedben jelentősen bővült azoknak a felsőoktatási intézményeknek a száma, ahol nemzetiségi óvodapedagógusokat is képeznek. 2018-ban ezek száma 8. A következő felsőoktatási intézményekben választható az óvodapedagógus alapszak nemzetiségi szakiránya:

1. Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác
2. Debreceni Egyetem
3. Eötvös József Főiskola, Baja
4. Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar, Budapest
5. Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar, Szarvas
6. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Esztergom
7. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd
8. Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Sopron

A Debreceni Egyetem kivételével valamennyi fent megnevezett felsőoktatási intézmény képez német nemzetiségi óvodapedagógusokat. A Debreceni Egyetemen cigány-roma nemzetiségi óvodapedagógusok képzése folyik.

8. számú táblázat Nemzetiségi óvodapedagógusokat képző intézmények és választható szakirányok

Intézmény neve	Nemzetiségi óvodapedagógus
Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác	cigány-roma; német
Debreceni Egyetem	cigány-roma
Eötvös József Főiskola, Baja	horvát; német
Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar, Budapest	német; szerb
Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar, Szarvas	cigány-roma; német; román; szlovák
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Esztergom	német; szlovák
Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd	német
Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Sopron	német

Az idegennyelvi specializációk megjelenése a képzési palettán

A nemzetiségi óvodapedagógusok képzése mellett néhány felsőoktatási intézmény meghirdeti a „Német nyelv az óvodában”, illetve az „Angol nyelv az óvodában” specializációt is. A „Német nyelv az óvodában” és a német nemzetiségi szakirány legszembevetőbb különbsége, hogy az előbbiben a hallgatóknak nem kell a német nemzetiségi hagyományokkal összefüggő tantárgyakat felvenniük. Ezen a specializáción főként a német nyelvű országok kultúrájának a közvetítése folyik. Ez azok számára lehet vonzó, akik nem nemzetiségi szakirányon szeretnének tanulmányokat folytatni, ugyanakkor a német nyelv ismeretében nagyobb jártasságot szeretnének. A specializáció elvégzése nagyobb esélyeket adhat a német nyelvterületekre pályázó óvodapedagógusoknak. A „Német nyelv az óvodában” specializáció legfontosabb feladata olyan német nyelvű óvodapedagógusok képzése, akik magas szintű német nyelvi kompetenciákkal rendelkeznek, képesek a 3-6 éves korosztály nevelésére magyar és német nyelven egyaránt, ismerik a német nyelvű országok kultúráját, történelmét. A „Német nyelv az óvodában” specializációt jelenleg a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kara hirdeti meg, de az utóbbi két évben az idegennyelvi szintfelmérők negatív eredményei alapján nem indult el a specializáció.

Az „Angol nyelv az óvodában” specializációt először 2006-ban indította el a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karának jogelődje. A képzés megtervezésekor az akkori oktatók nagymértékben hagyatkoztak a nagymúltú nemzetiségi óvodapedagógus-képzés hagyományaira. A hallgatók az angolnyelvi ismereteik bővítése mellett interkulturális ismereteket is szerezhetnek.

Tanulnak a kétnyelvűségről, ezen kívül angol és amerikai gyermekirodalmat, EU-ismereteket, valamint óvodai módszertant is. A képzés egyik legfontosabb pillére az óvodai gyakorlat.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karán „Az angol-magyar kétnyelvű óvodai foglalkozások vezetésére felkészítő” specializációt is választhatják a hallgatók, ahová egy nyelvi szintfelmérő eredményes teljesítése után lehet bejutni. A képzés a kurzusokon angol nyelven történik. A hallgatók a képzés során fejlesztik és elmélyítik nyelvi készségeiket és kiejtésüket. A módszertani kurzusok mellett angol nyelvű gyermekirodalmat és azok felhasználásának módszertanát tanulmányozhatják. Az ezt a specializációt választók felkészülnek az óvodáskori, játékos angol nyelvű foglalkozások vezetésére, az angol nyelvű testnevelés, ének-zenei, vizuális és környezeti nevelés idegen nyelven történő közvetítésére. Az elméleti ismeretek mellett nagy hangsúlyt fektetnek a gyakorlati képzés biztosítására is, ugyanis a hallgatók a tanulmányaik alatt angol nyelvi és angol nyelvű óvodai foglalkozásokat is tartanak. A specializáció nappali és levelező tagozaton is elérhető.¹¹

Összegzés

A nemzetiségi és a kétnyelvű óvodapedagógusok képzésének kutatása megerősített engem abban, hogy a soproni képző az 1959-es indulásától kezdve folyamatosan az ország egyik legjelentősebb nemzetiségi és kétnyelvű óvodapedagógusokat képző intézménye. Megbizonyosodhattam arról is, hogy a nemzetiségi óvónők képzésének volt egy sokáig felfelé ívelő útja, amely az 1980-as évek legvégén érte el tetőpontját, majd aztán az óraszámok és a tantárgyak csökkentésével, végül pedig az önálló szak szakiránnyá degradálásával megkezdődött a hanyatlás időszaka. Bár továbbra is népszerű országoszerre a német nemzetiségi szakirány (elsősorban az ELTE TÓK-on és a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán), a hallgatók kimeneti tudásán egyértelműen látszik a képzés átstrukturálásának negatív következménye. Új szint hozott a képzésbe az „Angol nyelv az óvodában” és a „Német nyelv az óvodában” specializációk bevezetése, de elsősorban az előbbinek van létjogosultsága, hiszen a „Német nyelv az óvodában” specializáción végzetek nem helyezkedhetnek el nemzetiségi óvodákban, ezáltal a lehetőségeik korlátozottabbak.

A kutatásaim során nyert adatokból az is jól látható, hogy ma már számos felsőoktatási intézményben folyik a nemzetiségi óvodapedagógusok képzése, így aztán minden bizonnyal nagy a harc a hallgatók megnyeréséért.

Irodalom

- Babai Zsófia (2010): Kompetencia alapú képzés a „német nemzetiségi óvodapedagógus” szakirányon és a „német nyelv az óvodában” specializáción. In: *Könyv és Nevelés* 2008/1 <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/kompetencia-alapu-kepzes-a-nemet-nemzetisegi-ovodapedagogus-szakiranyon-es-a-nemet> [2018. 11. 21.]
- Babai Zsófia (2012): Német nemzetiségi óvodapedagógus képzés Sopronban. In: *Társadalmi együttélés – A kisebbségi lét dimenziói*. I. évf. 2. szám http://epa.oszk.hu/02200/02245/00002/pdf/EPA02245_tarsadalmi_egyuttes_2012_2_babai.pdf [2017. 11. 10.]
- Bilibók Imréné – Sebestyén Istvánné – Zibolen Endre (1984): *Első óvodáink életéből*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Juhász Erzsébet (1974): A villányi nemzetiségi óvodában. In: *Óvodai Nevelés* 1974/6-7. szám 27. évf. pp. 265-266.
- Klein Ágnes (2011): Theorie in der Praxis – Praxis in der Theorie – Über die Ausbildung von Kindergärtnerinnen im Spiegel des Zweitspracherwerbs und Kulturbewahrung der

¹¹ Tájékoztató a kötelezően választható specializációkról – óvodapedagógus szak, nappali tagozat http://www.tok.elte.hu/file/ovo_nappali_spec_taj_2018.pdf

- Ungarndeutschen. In: Bús Imre – Klein Ágnes – Meskó Norbert: *Erziehung und Forschung – Beiträge zur KindergärtnerInnenausbildung*. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd, ISBN: 978-963-7305-38-2, pp. 134-149.
- Kónya Ágnes (1978): A hazai német nemzetiségi óvónőképzés. In: *Óvodai Nevelés* 1978. 113. o.
- Kövér Sándorné (1996): Óvóképzésünk múltjának néhány manak szóló tanulsága. In: Varga Gyula (szerk.): „... *Amit a tükör önmaga terem?*” HWIPF, Hajdúböszörmény, pp.4-16.
- Kurucz Rózsa (2002): *Az első magyar óvóképző 1837-1843*. Babits Kiadó, Szekszárd
- Mammel Ádámné (1980): Az anyanyelvi nevelés-oktatás feladatai. In: *Óvodai Nevelés* 1980/9. szám 33. évf. 316. old.
- Manz, Adel (2011): Die Aus- und Fortbildung von Minderheitenpädagoginnen Aktualitäten und Perspektiven an der Eötvös József Főiskola Baja. In: Bús Imre – Klein Ágnes – Meskó Norbert (2011): *Nevelés és kutatás – Tanulmányok az óvodapedagógus-képzéshez – Erziehung und Forschung – Beiträge zur KindergärtnerInnenausbildung*. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd, ISBN: 978-963-7305-38-2, pp.163-168.
- Patyi Gábor (2010): A magyarországi óvóképzés a felsőfokúvá válásig. In: *Képzés és Gyakorlat* 8. évf. 2010/1. szám
- Stark Ferenc (1980): Negyedszázados a nemzetiségi óvodahálózat. In: *Óvodai Nevelés* 1980/9. szám 33. évf., 313. old.
- Sztrinkóné Dr. Nagy Irén (2009): *Óvó-iskola, gyermekkert, óvoda – A kisgyermekkor neveléstörténete*. Didakt Kft., Debrecen, ISBN: 978-963-87800-5-8
- Trentinné Benkő Éva (2017): Kreatív-reflektív portfólió: egy pedagógusképzési értékelési gyakorlat vizsgálata. In: Márkus Éva – M. Pintér Tibor – Trentinné Benkő Éva (szerk.): *Jó gyakorlatok a korai idegennyelvi fejlesztésben – Oktatás, fejlesztés, kutatás*. ELTE TÓK, Budapest, ISBN 978-963-284-856-3
- Vág Ottó (1989): Az óvodapedagógiai képzés különböző szintjei a magyar neveléstörténetben. In: Szekerczés Pál (szerk.): *Óvóképző és tanítóképző főiskolák tudományos közleményei*. XXII. kötet, Debrecen, pp. 21-30.

Pásztor Enikő

pasztor.eniko@uni-sopron.hu

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar